

δὲν ἐνδιαφέρει ἢ ἔρευνα τοῦ ἀκροσφαλοῦς τούτου ζητήματος, τοῦ διαιρουμένου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μέχρι τῆς σήμερον τοὺς συγγραφεῖς τοῦ Καθολικισμοῦ μετὰ τῶν συγγραφέων τῆς Μεταρρυθμίσεως. Βεβαίως παρὰ τὰ προσωπικὰ ἐλατήρια καὶ τὸν ἐγωϊσμόν ὑπῆρξαν καὶ τινες ἀνώτεραι πνευματικαὶ τάσεις καὶ ιδεώδη παρὰ τισιν ἱεράρχαις τοῦ Καθολικισμοῦ, ὅταν ἐν μέσῳ βαρβάρων καὶ ἀκατασκευάστων χρόνων ἐκήρυττον τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, χάριν τῆς ἐκάστοτε σαλευομένης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως· ἀλλ' ὅταν ἡ καθολικὴ ἐνότης ἐξεπροσωπήθη τελείως ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου Ποντίφικος τῆς Ρώμης, οὗτος καταληφθεὶς ἐξ ἱλίγγου, ἐνόμισεν ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὸν θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ τιτλοφορούμενος δούλος τῶν δούλων τοῦ θεοῦ διεξεδίκησε θεῖα δικαιώματα, τολμηροὶ δὲ θεωρητικοὶ ἐκήρυξαν τὸ ἀναμάρτητον αὐτοῦ ἐπὶ πάντων πραγμάτων. Ἡ θεία πολιτεία εὔρε τὸν ὄρατὸν αὐτῆς ἀντιπρόσωπον παρὰ τῷ Πάπα, χωρὶς τὴν ἐλαχίστην ἀντίστασιν ἢ ἀμφισβήτησιν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον· τολμηρὰ δὲ κριτικὴ, ὑποτραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐξεγειρομένου φιλοσοφικοῦ πνεύματος, ἤρξατο σαλεύουσα τὰ θεμέλια τῆς θεοκρατικῆς παμβασιλείας, διὰ πολλῶν ἀγώνων καὶ περιπετειῶν ὀδηγήσασα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὴν γερμανικὴν Μεταρρύθμισιν καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν.

---

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

---

### ΠΑΛΗ ΜΕΤΑΞΕΥ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

---

ΘΩΜΑΣ ΑΚΥΙΝΑΤΗΣ, ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΙΕΡΗΣ.

«*Extra ecclesiam nulla salus.*» Τὸ δόγμα τοῦτο τοῦ θριαμβεύσαντος καθολικισμοῦ διαπνέει ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὴν καταβεβλημένην συνείδησιν τοῦ μέσου αἰῶνος, χωρὶς οὐδεμίαν ἀντιδράσεως κραυγὴν καὶ διασεισὴν τὸν βαρὺν ὕπνον τῆς καθολικῆς ἐνότητος, πρὸς ἣν ἔβαινεν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἷς θεός, εἷς πάπας, εἷς αὐτοκράτωρ· ἐν τῇ ἐνότητι ταύτῃ τοῦ κόσμου ἐπετυγχάνετο τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Κατὰ

τὸν σαξωνικὸν καθρέπτην, τὸν γερμανικὸν τοῦτον τῶν χρόνων ἐκείνων κώδικα, «ἡ Ρώμη ἐτήρησε τὸ κοσμικὸν ξίφος, διὰ δὲ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἔλαβε καὶ τὸ πνευματικὸν· καὶ ἰδοὺ διατὶ καλεῖται ἡ μητρόπολις τοῦ κόσμου.»<sup>1</sup> Οὕτως ἐπὶ τινὰ χρόνον θριαμβεύει ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ὁ ἐν Ρώμῃ τηρῶν τὴν ἱεράν παρκαταθήκην χρίει τοὺς βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης, εὐλογεῖ δ' ἐκάστοτε τὸ κοσμικὸν ξίφος τῶν ἡγεμόνων· εἶνε ἡ συμβολικὴ παράστασις τῆς ἐπικρατούσης ἁρμονίας μεταξὺ τῶν δύο κόσμων, τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, ἐκπροσωπούμενων τοῦ μὲν διὰ τοῦ πάπα, τοῦ δὲ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος· ὁ πολιτικὸς κόσμος ἀναγνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνευματικοῦ· νέα δὲ τάξεις πραγμάτων, ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς ἐνότητος, ἐγκαινίζεται ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης διαμαρτυρίας καὶ ἀντιστάσεως.

Ἡ ὑπεροχὴ αὕτη, ἣν ἐλάμβανεν ὁ κληρὸς ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ἀπειλῶν πᾶσαν αὐτοβουλίαν, εἴτε τοῦ ἀτόμου, εἴτε τῆς πολιτείας, μὴ κλίνουσαν ἐνώπιον τῆς αὐθεντείας τῆς ἐκκλησίας, χρονολογεῖται κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τοῦ ἐννάτου Μ. Χ. αἰῶνος. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ, σκοτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ θυμιάματος τῶν πιστῶν, φθάνει εἰς τὰ ἔσχατα τῆς ὑπερφροσύνης, προσκαλοῦσα διὰ ζηλωτῶν ἀποστόλων πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς γῆς καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους νὰ κλίνωσι πρὸ αὐτῆς τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ γόνυ. Οὐδεμίαν κατὰ τῶν τάσεων τούτων ἀντίδρασις, οὐδ' ὅταν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως κηρύττουσι τὸν ἱερέα ἐπίγειον τοῦ θεοῦ θρόνον, οὐδ' ὅταν τῶν Παπῶν τις, μεταξὺ βασιλέως καὶ τυράντου διακρίνων, ἔγραφεν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους νὰ παρατηρῶσιν, ἄν οἱ βασιλεῖς ἄρχωσι συνωδᾶ τῷ δικαίῳ· διότι, τούτου μὴ ὑπάρχοντος, πρέπει νὰ λογισθῶσιν ὡς τύραννοι μᾶλλον ἢ ὡς βασιλεῖς. Ὅταν δὲ Γρηγόριος ὁ ἕβδομος, κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, εὐρίσκων ἀντίστασιν τινὰ παρὰ τῷ Γερμανῷ αὐτοκράτορι, Ἐρρίκῳ τῷ τετάρτῳ, κηρύττει τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ, ἀναθεματίζει αὐτὸν καὶ ἀποκηρύττει, ἡ ἐκκλησία ἵσταται εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης. Ἐνῶ δὲ κληρὸς τῆς Γερμανίας, καταληφθεὶς αἰῶνας τινὰς πρὸ τοῦ Λουθήρου ὑπὸ λουθηρανικοῦ πνεύματος, δι' ἐγγράφου πλήρους δυνάμεως διαμαρτύρεται κατὰ τῶν καινοτομιῶν τοῦ Ρωμαίου ἱεράρχου, «τοῦ ἐν τῇ Βαβυλῶνι αὐτοῦ ἐδρεύοντος καὶ ὑπεράνω παντὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὀρθομένου, δίκην θεοῦ δὲ ἀπολύοντος τοὺς ἀνθρώπους, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ παντὸς νόμου καὶ ὄρκου,» ὁ Γρηγόριος οὐδ' ἀναξίους ἀπαντήσεως κρίνει τοὺς ἀντιπάλους του, δι' ὀλίγων δ' ἀποστραφῶν μόνον, ἀναμιμνησκουσῶν Ἰουδαῖον προφήτην μᾶλλον ἢ χριστιανὸν ἱεράρχην, ρίπτει τὴν ἀπόγνωσιν

<sup>1</sup> Noch hat Rome behalden dar von daz wertliche swert und von Sente Peters halben daz geystliche; dar umbe heizet sie houbet aller werlde (Sachsenspiegel, III, 44 § 1).

εἰς τοὺς πολεμίους του, ἐξαναγκάζων τὸν Γερμανὸν αὐτοκράτορα νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν παπικὴν αὐλὴν, ἐξαιτούμενος τὸ ἔλεος καὶ τὴν συγγνώμην τοῦ παροργισθέντος ἱερέως.

Γρηγόριος ὁ ἕβδομος ἐκπροσωπεῖ τὸν πλήρη θρίαμβον τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς πολιτείας· πάντες οἱ λαοὶ στρέφουσι τὸ βλέμμα αὐτῶν πρὸς τὴν αἰωνίαν πόλιν, μηδενὸς τολμῶντος νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν αὐθεντείαν αὐτῆς καὶ τὴν δόξαν· οὐδεμίαν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς γῆς ἀρχὴ, ὑπερτέρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς· εἰς θεὸς, εἰς πάπας· τοιοῦτον τὸ σύμβολον τῆς θριαμβουσίας ἐκκλησίας ἐν τῇ πολιτικῇ ἐφαρμογῇ τῶν χρόνων ἐκείνων· ὑπελείπετο μόνον ἡ πολιτικὴ θεωρία· ἀλλὰ καὶ ταύτην εὔρε μετ' ὀλίγον ἡ καθολικὴ ἐκκλησία παρὰ τῷ ἐξοχωτάτῳ πῶν θεωρητικῶν αὐτῆς, τῷ ἀγγελικῷ διδάκτορι, Θωμᾷ τῷ Ἀκυινάτῃ.

Θωμᾶς ὁ Ἀκυινάτης εἶπε Γρηγόριος ὁ ἕβδομος τῆς καθολικῆς ἐπιστήμης, μετ' αὐστηρᾶς λογικῆς καὶ διαλεκτικῆς συνεπείας διατυπώσας τὰς σχέσεις τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐξενεγκῶν δὲ συμπεράσματα μέχρι τῆς σήμερον ἀπολύτου ἀπολαύοντα κύρους παρὰ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Καθ' ἣν στιγμὴν, κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, ὁ παπισμὸς ἤρξατο καταπίπτων ἐν τῇ συνειδήσει τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἀμαυρουμένη δὲ ἡ λάμψις τῆς ἐκκλησίας, ὁ μέγας θεολόγος ἀπεπειράτο νὰ ἐπανορθώσῃ, κατὰ θεωρίαν τοῦλάχιστον, τὸ σαλευόμενον αἰκοδόμημα, προσθέτων νέα ἐπιχειρήματα εἰς ὅσα μέχρι τοῦδε μετεχειρίσθη ἡ καθολικὴ ἐκκλησία· καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔγραφε τὰ ἀκόλουθα εἰς τὸν τότε βασιλέα τῆς Κύπρου Λουζινιανόν: «Τάσις τῆς ἐθνικῆς ἀρχαιότητος ἦτο ἡ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὴν καθολικὴν εὐμάρειαν λατρεία· ἐν τεῦθεν οἱ ἱερεῖς ἦσαν ὑποδεέστεροι τῶν βασιλέων. Ἀλλ' ἐν τῷ νέῳ Νόμῳ εἶνε ὑπέρτερον τὸ ἱερατεῖον, τὸ ὁποῖον κέκτηται τὴν πρωτοβουλίαν, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ οὐράνια πράγματα, συνεπῶς ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ οἱ βασιλεῖς πρέπει νὰ ἦνε ὑπήκοοι τῶν ἱερέων. . . Τούτου ἕνεκα ὁ πάπας διατελεῖ, καθ' ὑψηλοτέραν ἔννοιαν, τοῦ Χριστοῦ ὁ ἐπὶ τῆς γῆς ἀντιπρόσωπος, ὑπέρτερος τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, καθὼς δὲ τὸ σῶμα κινεῖται ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς, οὕτως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς πνευματικῆς ἢ κοσμικῆς ἐξουσίας.»<sup>1</sup>

Βάσις τοῦ δικαίου, κατὰ τὸν Ἀκυινάτην, εἶνε ὅ,τι ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ νόμου, νόμος δὲ εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τοῦ λόγου. Ὁ νόμος εἶνε κανὼν καὶ μέτρον τῶν πράξεων ἡμῶν, διευθυνομένων ὑπὸ τοῦ λόγου. Τιθέμενος δ' ὁ νόμος ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, κατὰ τὰ ἐπιτάγματα τοῦ λόγου, δύναται νὰ διεκδικῇ ἀπόλυτον κύρος ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ὁ νόμος οὗτος παρίσταται ὑπὸ τέσσαρας περιστάσεις ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, ὡς αἰώνιος, ὡς φυσικὸς, ὡς ἀνθρώπινος, ὡς θεῖος.

<sup>1</sup> De regimine principum I, 20—III, 10.

Καὶ ὁ μὲν αἰώνιος νόμος ὑφίσταται ἤδη ἔκπαλαι ἐν τῷ θεῷ, ὡς οὐσιῶ-  
δες στοιχεῖον τῆς θείας αὐτοῦ κυβερνήσεως, ὅπως ὑφίσταται παρὰ τῷ  
τεχνίτῃ ἐκ τοῦ προτέρου ἰδίᾳ τις τάσις πρὸς τὰ πράγματα ἐκεῖνα, ἅτινα  
ζητεῖ νὰ δημιουργήσῃ διὰ τῆς τέχνης. Ὁ θεὸς, ὅστις ὡς ἐκ τῆς σοφίας  
αὐτοῦ εἶνε ὁ δημιουργὸς πάντων τῶν πραγμάτων, ἵσταται πρὸς αὐτὰ εἰς  
οἴαν σχέσιν καὶ ὁ ἐργάτης πρὸς τὸ ἔργον του. Πᾶσα ἐν τῷ δημιουργή-  
ματι ἐκδηλουμένη πρᾶξις καὶ κίνησις ἵσταται ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του.  
Καθ' ὅσον λοιπὸν ἡ θεία σοφία, ὡς δημιουργικὴ παντὸς πράγματος  
ἀρχή, ἐκδηλοῦται ἐν τῷ χαρακτῆρι τῆς τέχνης, τοῦ προτύπου, ἢ τῆς  
ιδέας, ἐπίσης ἀποκαλύπτεται ἡ θεία σοφία, καθ' ὅσον αὕτη κινεῖ ἅπαντα  
τὰ πράγματα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν, ὑπὸ τὸν χαρακτῆρα τοῦ νόμου.  
Καὶ ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ, ὅτι ὁ αἰώνιος νόμος οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον, ἢ ὁ νό-  
μος τῆς θείας σοφίας, καθ' ὅσον αὕτη κατευθύνει πᾶσαν πρᾶξιν καὶ κί-  
νησιν.<sup>1</sup>

Ὁ ἀμέσως ἐν τῷ θεῷ ἐδρεύων αἰώνιος νόμος εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ βάση  
καὶ ὁ κανὼν τοῦ φυσικοῦ νόμου, τουτέστι τοῦ νόμου τοῦ διέποντος ἅ-  
παντα τὰ πεπερασμένα λογικὰ ὄντα, τὸν ἄνθρωπον δρῶντα ἐντὸς τῶν  
ὄριων τοῦ πεπερασμένου. Ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸν ὄν, ὑφίσταται μᾶλλον  
τῶν ἄλλων ὄντων τὴν ἐπίδρασιν τῆς προνοίας· καὶ ἐντεῦθεν ἡ συμμετοχὴ  
αὐτοῦ ἐν τῷ αἰωνίῳ λόγῳ, διὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου ἐκδηλουμένη. Ὁ νό-  
μος δὲ οὗτος συνοψίζεται ἐν τῷ ἀξιώματι: πράττε τὸ ἀγαθὸν καὶ φεῦγε  
τὸ κακὸν· ἀξιῶμα, τὸ ὁποῖον εἶνε ἡ βάση πάντων τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ  
ἠθικῶν ἀξιωμαίων.

Ὁ ἀνθρώπινος νόμος εἶνε ἡ εὐρυτέρᾳ ἐκδήλωσις τοῦ φυσικοῦ νόμου,  
ἡ συμπλήρωσις, διττῶς ἀπ' αὐτοῦ ἀπορρέων, ὡς συνέπεια δεδομένης ἀρχῆς,  
καὶ ὡς ὠρισμένη ἐκδήλωσις ἀρχῆς καθολικῆς καὶ ἀορίστου· οὕτως: οὐ μὴ  
φονεύσεις, ἐκφράζει ὠρισμένην ἀπαγόρευσιν τῆς ἀρχῆς, μηδενὶ πρᾶξον τὸ  
κακὸν· ἡ δὲ τοιάδε ἢ τοιάδε ποινὴ ἐκφράζει τὴν γενικὴν ἀρχὴν, τὴν λέ-  
γουσαν, ὅτι ὁ πράττων τὸ κακὸν εἶνε ποινῆς ἄξιος.

Ὁ ἀνθρώπινος οὗτος νόμος, συμπλήρωσις τοῦ φυσικοῦ καὶ συνε-  
πῶς μετέχων τοῦ αἰωνίου, δὲν ἐπαρκεῖ ἐν τούτοις εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ  
ἀνθρώπου, ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἀνάγκη ἑτέρου νόμου, θετικοῦ ἐπίσης, ἀλλ' ἀ-  
νωτέραν ἔχοντος τὴν καταγωγὴν, δυναμένου νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν βελ-  
τίωσιν τῶν ἀτελειῶν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νόμου· οὗτος εἶνε ὁ  
θεῖος νόμος, ὁ ὑπὸ τοῦ θεοῦ δεδομένος, ἀναγκαῖος δὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον,  
ὡς ὄν πεπερασμένον, μὴ δυνάμενον νὰ ἔχῃ κρίσιν ἀσφαλῆ καὶ καθαρὰν,  
καθὸ σκοτιζομένην πᾶλλᾶκις ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν· πρὸς τοῦτα δ'  
ἀπαιτεῖται ἀκριβοῦς νόμος, ἀναμάρτητος, εἰς οὐδεμίαν ὑποκείμενος συζή-  
τησιν, οὔτε δυνάμενος νὰ τροποποιηθῇ ἢ ν' ἀλλοιωθῇ, κατὰ τοσοῦτον.

<sup>1</sup> Summa theologica q. 91, a. 1.

δ' εἶνε ἀναγκαστός, περιβαλλόμενος ὑπὸ κύρους ἀπολύτου, καθ' ὅσον προ-  
βλέπει μόνον τὰς ἐξωτερικὰς πράξεις, οὔτε δύναται τι ἄλλο ἐκτὸς τού-  
των νὰ τιμωρήσῃ. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖος οὗτος νόμος δὲν διευτυπώθη ἀμέσως  
πλήρης, τέλειος, ἀλλ' ὡς *Lex vetus* καὶ *Lex nova*, παλαιὰ  
καὶ νέα Διαθήκη, τῆς μὲν πρώτης ἐκπροσωπούσης τὴν παιδικὴν τοῦ ἀνθρώ-  
που ἡλικίαν, τῆς δὲ δευτέρας τὴν ἀνδρικήν. Αἱ δύο δ' αὐταὶ ἐκδηλώσεις  
τοῦ θείου νόμου διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων, καθ' ὅσον ἡ μὲν πρώτη ἀπο-  
βλέπει μόνον εἰς τὴν ἐπὶ γῆς εὐδαιμονίαν, ἡ δ' ἄλλη τείνει πρὸς τὴν εὐ-  
δαιμονίαν τοῦ οὐρανοῦ, ὑπερτέρῃ οὔσα ἐν τῷ αἰσθημάτι τῆς δικαιοσύνης,  
ἐνεργοῦσα δὲ διὰ τῆς ἀγάπης καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ φόβου, ὡς ἡ πρώτη.<sup>1</sup>

Ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἰδέας τῆς δικαιοσύνης, ἣτις  
εἶνε μία τῶν οἰκείων τῷ ἀνθρώπῳ ἀρετῶν, κανονίζουσα τὰς ποικίλας  
αὐτοῦ σχέσεις· βλάπτει δὲ τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ δικαίου εἶνε ἡ ἰσότης,  
ἀνευ τῆς ὁποίας τοῦτο οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχη ὑπόστασιν.

Καθὼς δ' Ἀριστοτέλης, οὕτω καὶ ὁ Ἀκυινάτης, ἐφάμιλλος αὐτοῦ περὶ  
τὴν λεπτολογίαν τῶν ὀρισμῶν καὶ τῶν ἐννοιῶν, διακρίνει τὸ δίκαιον εἰς δύο  
γένη, τὸ φυσικὸν δίκαιον (*jus naturale*) καὶ τὸ θετικὸν δίκαιον (*jus  
positivum*)· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπορρέει ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύ-  
σεως, τὸ δὲ δεύτερον καθίσταται τοιοῦτον διὰ συνθήκης καὶ ἀμοιβαίας  
τῶν ἀνθρώπων συγκαταθέσεως. Τὸ φυσικὸν δίκαιον εἶνε δυσχερὲς νὰ  
πραγματοποιηθῇ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἕνεκα τῆς ἀστασίας καὶ τῶν ἐλαττω-  
μάτων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τὸ δὲ θετικὸν δίκαιον εἶνε ἀτελές, δύ-  
ναται δὲ ἐπίσης νὰ ᾔνη πολλὰκις καὶ ἐναντίον πρὸς τὸ φυσικὸν δίκαιον,  
ὀρίζον τι ἀντίθετον πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ· οὕτως ἐν τισὶ νομοθεσίαις ἡ  
κλοπὴ καὶ ἡ μοιχεύα δὲν τιμωροῦνται, εἰ καὶ ἀπαγορευόμενα ὑπὸ τοῦ  
φυσικοῦ δικαίου.

Παρὰ τῇ διττῇ ταύτῃ τοῦ δικαίου διακρίσει, διακρίεται τοῦτο ὡ-  
σαύτως εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον καὶ εἰς τὸ ἀστικὸν δίκαιον, τὸ μὲν πρῶ-  
τον συνδέον ἀπαντα τῆς γῆς τὰ ἔθνη πρὸς ἀλληλα, ἀφορῶν εἰς τοὺς κα-  
θολικοὺς ὄρους τῆς ὑπάρξεως τῶν κοινωνιῶν, τὸ δὲ ἀφορῶν εἰς τοὺς ἰδιαι-  
τέρους νόμους ἐκάστης πολιτείας, τοὺς πολίτας μόνον αὐτῆς διέποντας.

Ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρία τοῦ Ἀκυινάτου βασίζεται καθ' ὄ-  
λοκληρίαν ἐπὶ τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν Ρωμαίων νομο-  
διδασκάλων· οὐδεμίαν πρόοδον ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ· μάτην ἡ ἀνθρω-  
πότης προέβη τοσοῦτους αἰῶνας· ὁ ἀγγελικὸς διδάκτωρ δὲν ἀποσεῖει τὸν  
ζυγὸν τοῦ αὐτοῦ Ἰσα, οὔτε τολμᾷ νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ  
ρωμαϊκοῦ δικαίου, τοῦ ὁποίου ἡ μελέτη, διὰ τῆς περιωνύμου νομικῆς  
σχολῆς τῆς Βονωνίας, εἰσήγετο ἤδη ἀπὸ τινος χρόνου εἰς ἀπαντα  
τὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης.

<sup>1</sup> *Summa theologiae*, XCI—XCIV.

Ἰπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τούτων ἐξετάζει τὰ δύο σπουδαιότατα στοιχεῖα τῆς κοινωνικῆς τάξεως—τὴν ἰδιοκτησίαν καὶ τὴν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένην δουλείαν, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη ἀπεφώνητο στοιχεῖον τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας.

Κατὰ τὸν φυσικὸν νόμον ἐξεταζομένη ἡ ἰδιοκτησία, ἀνήκει εἰς τὸν θεόν· οὗτος εἶνε ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ παντός· ἀλλ' ἐξεταζομένη ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς χρήσεως, ἡ ἰδιοκτησία ἀνήκει εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις μόνος δύναται νὰ ἐξασκῇ φυσικὸν ἐπὶ τῶν πραγμάτων κράτος· ὁ ἄνθρωπος ἀληθῶς, διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς βουλήσεως, δύναται νὰ ἐπωφεληθῇ τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα, καθ' ὅσον ταῦτα εἶνε δι' αὐτὸν πεπλασμένα· ἐντεῦθεν οὗτος ἀρύεται τὴν δύναμιν πρῶτον μὲν τῆς εἰδοποιήσεως τῶν πραγμάτων, δεύτερον δὲ δι' αὐτῆς τῆς χρήσεως. Ἡ ἰδιοκτησία ἀπορρέει οὐ μόνον ἐκ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ εἶνε ἀναγκαίᾳ πρὸς τὸ ἀτομικὸν καὶ τὸ δημόσιον συμφέρον καὶ πρὸς τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν τάξιν τῆς κοινωνίας, διότι ἐκάστου εὐχαριστουμένου ἐν τῷ ἰδίῳ, μὴ φθονοῦντος δὲ τὴν ξένην κτήσιν, ἡ κοινωνικὴ ἁρμονία δυσχερῶς καθ' ὁλοκληρίαν δύναται νὰ διαταραχθῇ.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγεν, ὅτι ὁ δοῦλος εἶνε ἀναπόφευκτον στοιχεῖον καὶ μέρος τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας, καὶ ὅτι τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν φύσει δοῦλοι, οἱ δὲ ἐλεύθεροι. Ὁ Ἀκυινάτης οὐδὲ βῆμα τολμᾷ νὰ ἀπομακρυνθῇ τούτου τοῦ αὐτοῦ ἔφα τοῦ διδασκάλου του, ἀφοῦ μάλιστα καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐδικαιολόγησαν τὴν δουλείαν ἐκ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος· ὁ θεωρητικὸς τοῦ καθολικισμοῦ δικαιολογῶν τὴν δουλείαν λέγει: «ἡ δουλεία εἶνε φυσικὴ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, διότι φύσει γεννῶνται τινες δοῦλοι, κατὰ τὸν φιλόσοφον. Ἀλλ' ἡ δουλεία ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ διεθνοῦς δικαίου· τὸ φυσικὸν λοιπὸν δίκαιον ταυτίζεται μετὰ τοῦ διεθνοῦς.»<sup>1</sup> Οὕτως ὁ Ἀκυινάτης καθίσταται, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ἑνὸς τῶν ζωτικωτάτων κοινωνικῶν ζητημάτων ἐθνικώτερος τοῦ Ἀριστοτέλους, κατόπιν τσορῦτων αἰῶνων, ὡσεὶ ἡ ἀνθρωπότης οὐδὲ βῆμα εἶχε ποιήσει πρὸς τὰ πρόσω, ὡσεὶ εὔρε τὸν τελευταῖον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς λόγον ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τοῦ καθολικισμοῦ, οὗ ὁ πρῶτιστος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους θεωρητικὸς ἀπηρεεῖτο τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐκ φόβου μὴ τερᾶν τὴν σκιάν τοῦ Σταγειρίτου καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, ἀποδεικνύων διὰ τῆς σχολαστικῆς αὐτοῦ μεθόδου τὸ θέμα τοῦ Ἀριστοτέλους: τῶν ἀνθρώπων οἱ μὲν φύσει δοῦλοι, οἱ δὲ φύσει ἐλεύθεροι· ἡ ἐκκλησία ἐξήρχετο ἀπὸ τοῦ κύκλου τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς ἱστορίας, περιορισθεῖσα ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ λαβυρίνθου τῶν παραδόσεων, καταδικάσασα τὴν ἐλευθέραν σκέψιν ὡς σατανικὴν ἔμπνευσιν, μόνη διατελοῦσα στάσιμος ἐν μέσῳ τῆς ἀρχο-

<sup>1</sup> Summa theologia VII.

μένης ἤδη κινήσεως καὶ προόδου τοῦ αἰῶνος, ἥτις τοσοῦτον ὑπεθάλπετο διὰ τῶν καθ' ἑκάστην ἰδρυομένων πνευματικῶν, διὰ τῆς θεραπείας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀφ' ἧς κατεχέετο τὸ φῶς τῆς νέας ζωῆς ἐπὶ τὴν ἀνθρωπότητα, ἣν οὐτ' ἠσθάνθη, οὐτ' ἐνόησεν, ἀλλὰ κατεδίωξεν ἀμειλίκτως, μηδέποτε ἀνυψωθεῖσα εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀληθοῦς φύσεως καὶ καταγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ θριαμβεύσασα ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ὁ Λούθηρος καὶ ἡ Μεταρρύθμισις, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀνέτρεψαν καθυστάτως, ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ἀνισότητος, ἐπὶ τῆς ἀδικίας, ἐπὶ τῆς δουλείας, πνευματικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς, περὶ τοῦ ὁποῦ ἡ ἐκκλησία καὶ οἱ θεωρητικοὶ αὐτῆς οὐδὲ λέξιν ἐξήνεγκόν ποτε ἀποδοκιμασίας ἢ καταδίκης.<sup>1</sup>

Ὡς ὁ Πολύβιος, ὡς ὁ Κικέρων, διδάσκει ἐπίσης καὶ ὁ ἅγιος Θωμάς, ὅτι τὸ κάλλιστον πολιτείας εἶδος εἶνε τὸ ἀποτελούμενον ἐκ τῶν τριῶν κυριωτάτων πολιτειακῶν τύπων, τῆς μοναρχίας, τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς δημοκρατίας. Μονάρχης, ἐκλεγόμενος λόγῳ ἀρετῆς καὶ ἀξίας, ἀριστοκρατία, ὀφείλουσα τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς εἰς τὴν προσωπικὴν ἀξίαν, λαός, λαμβάνων μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας, εἴτε διὰ τῆς ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ γινομένης ἐκλογῆς τῶν ἀρίστων, εἴτε διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ γινομένης ἐκλογῆς, τοιοῦτον τὸ πρῶτιστον τῶν πολιτευμάτων καὶ ἡ καλλίστη τῶν κυβερνήσεων.

Ἀπὸ θεοῦ πάσα ἐξουσία, εἶπεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος, χαρακτηρίζων τὴν φύσιν καὶ τὴν καταγωγὴν πάσης κυβερνήσεως· ἀλλ' ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν κατέλιπε τὸ ζήτημα τοῦτο σκοτεινόν, χωρὶς νὰ ὀρίσῃ ποῖα ἐξουσία, καὶ ἂν καὶ ἡ δικαία καὶ ἡ ἀδικος κυβερνήσις δύνανται νὰ διεκ-

<sup>1</sup> Εἰς τῶν κορυφαίων ἀνδρῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως, ὁ Μελάγχθων, ἔγραψε περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην: «sunt et in jure civili, quod ita vocant, pleraque affectus magis humanos quam naturales leges praeseferentia. Quid enim est a lege naturae alienius servorum captivitate.» Τοῦ τεμαχίου τούτου τοῦ Γερμανοῦ μεταρρυθμιστοῦ μνημονεύει ὁ Trendelenburg (Naturrecht) § 96) στιγματίζει τὴν ἐν ἔτει 1535 ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πάπα Παύλου τοῦ τρίτου βούλλαν, δι' ἧς προσεκάλει οὗτος ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, πρὸς καταναγκασμὸν αὐτῶν εἰς ἐπάνοδον ὑπὸ τὴν ὑπακοὴν τοῦ πάπα, προτρέπων ν' ἀρπάσωσι τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς δούλους. Μετὰ ταῦτα ὁ διακεκριμένος συγγραφεὺς δικαίως παρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα: «Εἶνε αἴσχος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, ὅτι κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας ἡ ἀνθρωπεμπορία καὶ ἡ ληστεία τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ βδέλυγμα τῆς δουλείας ἔτυχον μείζονος εἰπέρο ποτε ἀναπτύξεως. Κατὰ πρῶτον δὲ ἐν ταῖς τυχούσαις προτεσταντικῆς μορφώσεως χώραις ἐπέτυχον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος αἱ ἀξιεπαῖνοι ἐργασίαι πράγματι νὰ κλονίσωσι τὴν νομικὴν τῆς δουλείας θεωρίαν.»

δικῶσι τὴν αὐτὴν ἐπίσης ὑποταγὴν καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν ἀπὸ τῶν κυβερνωμένων· ὁ ἅγιος Θωμᾶς δὲν ἀναγνωρίζει ἀπολύτως τὸν ὄρισμὸν τοῦτον τοῦ Παύλου, μετὰ τινῶν περιορισμῶν μόνον ἀποδεχόμενος τὸ δόγμα τοῦτο. Πᾶσα ἐξουσία ἀληθῶς ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι ἡ πρᾶξις, δι' ἧς καθιερώθη, εἶνε δικαία, ὡς καὶ ἡ χρῆσις αὐτῆς τῆς ἐξουσίας, ἄλλως ἢ μὴ δικαίως κτηθεῖσα ἐξουσία ἤκιστα ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ θεοῦ· ἐντεῦθεν τὸ δίκαιον τῆς ὑποταγῆς ἢ μὴ εἰς τὴν καθεστηκυῖαν ἐξουσίαν, ἂν αὕτη εἶνε δικαία ἢ οὐ· ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶπε καὶ πάλιν: «ὁ μὴ ὑπακούων τῇ ἐξουσίᾳ, ἀπειθεῖ τῷ θεῷ.» ἀλλ' ὁ ἅγιος Θωμᾶς περιορίζει ἐπίσης καὶ τὴν ἐννοίαν ταύτην, ὑποστηρίζων ὅτι μόνον ἡ δικαία ἐξουσία δύναται νὰ διεκδικῇ τὴν ὑποταγὴν τῶν κυβερνωμένων, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἀδικος.<sup>1</sup> Τὴν θεωρίαν ταύτην διετύπωσε διὰ μακρῶν ὁ ἀπόστολος τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ἐν τῇ *Summa theologiae*, καὶ ἐν τῷ *Regimine principum*, εἰ καὶ ἡ γνησιότης τοῦ τελευταίου τούτου παρὰ πολλῶν ἠμφισβητήθη. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ διακρίνει δύο ἐξουσίας, τὴν δεσποτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν: τὴν πρώτην μὲν, ὡς τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυρίου ἐπὶ τοῦ δούλου (*domini ad servum*), τὴν δὲ δευτέραν, τὴν καθισταμένην ἐν τισὶ πολιτείαις κατὰ νόμους καὶ συνθήκας· καὶ τὴν μὲν πρώτην καταδικάζει ἀμετακλήτως, ὡς παρὰ τὸ δίκαιον ὑφισταμένην, τὴν δὲ δευτέραν, ὡς ὑφισταμένην μὲν κατὰ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ μὴ δυναμένην νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ τελείως· ὑπάρχει λοιπὸν τρίτη τις ἐξουσία, εἰς ἣν δίδει κατ' ἐξοχὴν ὁ συγγραφεὺς τὴν προτίμησιν, καὶ ἣτις μόνη δύναται νὰ ἐκπροσωπῇ τὴν θείαν δικαιοσύνην. Αὕτη δὲ εἶνε ἡ ἱερατικὴ ἐξουσία.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται διὰ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς μόνον νὰ ἐπιτύχῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει· εἶνε ὃν πεπερασμένον· πᾶσα δὲ ἐξουσία, καθαρῶς ἀνθρωπίνη, φέρει ἐπίσης τὸν τύπον τοῦτον τοῦ πεπερασμένου, μὴ δυναμένη νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ποικίλας ἀνάγκας καὶ ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνθρώπου· ἐντεῦθεν ἐπέρχεται ἀνάγκη ἀνωτέρας ἐξουσίας, καθαρῶς πνευματικῆς καὶ δυναμένης νὰ συντελέσῃ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐδαιμονίαν· βασιλεὺς ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ ἐξουσία εἶνε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, θεὸς καὶ ἄνθρωπος ταυτοχρόνως, μεταγαγὼν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν προϊστάμενον αὐτῆς, τὸν ἐν τῇ ἐπισκοπῇ Ρώμης διάδοχον τοῦ ἀποστόλου Πέτρου καὶ τοποτηρητὴν τοῦ Ἰησοῦ, εἰς ὃν ὡς εἰς θεὸν ὀφείλουσιν ὑπακοὴν ἅπαντες τῆς γῆς οἱ ἡγεμόνες.

<sup>1</sup> Ἡ τυραννικὴ κυβέρονσις δὲν εἶνε δικαία, καθὼς μὴ τεταγμένη χάριν τοῦ ἀγαθοῦ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ τοῦ κυβερνωμένου· συνεπῶς ἡ ἀνατροπὴ τοιαύτης κυβερνήσεως δὲν φέρει χαρακτῆρα στάσεως· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ τύραννος εἶνε μᾶλλον στασιαστής. «*Summa theologiae*, 2, 2, q. XIII. u.



Μετὰ μυρίας διαλεκτικὰς περιστροφὰς καὶ λεπτὰς ἀναλύσεις τῆς πολιτικῆς θεωρίας, ἔρχεται εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἐκ πνεύματος καὶ σώματος· λοιπὸν πρὸς τὰς δύο ταύτας ιδιότη-  
τας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀντιστοιχοῦσι καὶ αἱ δύο ἐν τῇ κοινωνίᾳ πολιτικῇ ἐξουσίαι: ἡ κοσμικὴ, ἀντιπροσωπεύουσα τὸ σῶμα, καὶ ἡ πνευμα-  
τικὴ, ἀντιπροσωπεύουσα τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ, καθὼς τὸ πνεῦμα εἶνε ὑπέρ-  
τερον τοῦ σώματος, οὕτω φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ ἡ πνευματικὴ πρέπει νὰ  
ᾔνε ἀνωτέρα τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας.

Ὁ θεὸς ἔθηκε δύο ξίφη ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπότητα ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ  
τὴν συμβολικὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γλῶσσαν, τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ  
κοσμικὸν, τὸ μὲν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ πάπα, τὸ δὲ ἐν τῇ τοῦ αὐτοκράτορος.  
Οὗτοι λοιπὸν εἶνε οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ἐμπειπιστευμένοι αὐτοῦ ἀντιπρόσωποι,  
δι' ὧν ἐκτελοῦνται αἱ θεῖαι ἐντολαί, ὁ πάπας Ρώμης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ  
τοῦ ἁγίου ρωμαϊκοῦ κράτους,<sup>1</sup> οὗ τὰ ὅρια ὑπὸ πολιτικὴν ἔποψιν ὑπῆρ-  
ξαν ἀεὶποτε φαντασιώδη· πᾶς δὲ χριστιανὸς ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται εἰς  
τὴν ἀρχὴν τῶν δύο τούτων ἐπιγείων τοῦ θεοῦ ἀντιπροσώπων, ἀλλὰ καθ'  
ὅσον μόνον οὗτοι ἐν ἀρμονίᾳ ἐργάζονται ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος,  
ἀναγνωρίζουστος ὑπεράνω τῆς κοσμικῆς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν· διό-  
τι ἀκαθὼς τὸ πνευματικὸν καὶ τὸ αἰώνιον εἶνε ὑπέρτερα τοῦ ἐγκοσμίου  
καὶ ἐπιγείου, καθὼς ἐκ τῶν δύο φώτων ὁ ἥλιος εἶνε λαμπρότερος τῆς  
σελήνης, ὁ Λευὴ καὶ ὁ Ἀαρὼν ἴστανται ὑπεράνω τοῦ Ἰούδα, ἔτι δὲ μᾶλ-  
λον, ὁ αὐτοκράτωρ παρέλαβε τὴν κοσμικὴν αὐτοῦ δύναμιν κατὰ πρῶτον  
διὰ τοῦ πάπα, ἔπεται ὅτι μόνον ἡ παπικὴ δύναμις ἀπορρέει ἀμέσως ἀπὸ  
τοῦ θεοῦ, κατ' ἀναλογίαν πάλιν τῆς ἐκλογῆς καὶ τῆς ἀπολύσεως τοῦ Σαούλ  
διὰ τοῦ Σαμουὴλ καὶ τῆς προσφορᾶς τῶν τριῶν σοφῶν βασιλέων (μάγων)  
πρὸ τοῦ χριστοῦ. Τούτου ἕνεκα λοιπὸν ὁ μὲν πάπας εἶνε ἡ κεφαλὴ τοῦ  
χριστιανικοῦ κόσμου, βραχίονες δὲ αὐτοῦ οἱ βασιλεῖς, τούτου ἕνεκα μόνον  
ὁ πάπας χρίεται ἐν τῇ κεφαλῇ, ἐν τοῖς βραχίοσι δ' αὐτῶν οἱ ἡγε-  
μόνες. Ὁ χριστὸς ἔδωκε δύο ξίφη εἰς τὸν Πέτρον καὶ εἰς τὸν διάδοχον  
αὐτοῦ, τὸ μὲν πνευματικὸν πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, τὸ δὲ κοσμικὸν μόνον ὡς  
παρακαταθήκην τινὰ, μέχρι τῆς μελλούσης ἐπιστροφῆς εἰς τὸν χριστια-  
νισμὸν τῶν ἐθνικῶν καὶ τῆς πολιτείας. Τούτου ἕνεκα ὁ πάπας Σίλβε-  
στρος, τῇ ἐντολῇ τοῦ Θεοῦ, παρέδωκε τὸ ξίφος τοῦτο εἰς τὸν Κωνσταν-  
τῖνον, μετὰ τὴν ἐπιστοφὴν αὐτοῦ εἰς τὸν χριστιανισμὸν. Ἀλλ' ὑπὸ Κά-  
ρολον τὸν μέγαν μετεβίβασε πάλιν ὁ πάπας, ὡς τοποτηρητῆς τοῦ θεοῦ,  
τὴν παγκόσμιον αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ γερμανικὸν ἔ-  
θνος, ἐπὶ τούτου δὲ βασίζεται ἡ νομιμότης αὐτοῦ.»<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Οὕτως ἀπεκαλεῖτο καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα ὁ ψιλῶ ὀνόματι γερμανὸς αὐτο-  
κράτωρ, μέχρι τοῦ 1804, ὁπότε κατελύθη ἡ φαντασιώδης αὕτη πολιτικὴ ἀρχὴ ὑπὸ  
τοῦ Ναπολέοντος.

<sup>2</sup> Stahl I, 64, 65.

Ἐντεῦθεν διατυποῦται παρὰ τῷ Ἀκυινάτῃ, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λογικῇ αὐστηρότητι, ἡ θεωρία τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπὶ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν, ἣτις ἀρξάμενη ἐν σπέρματι ἀπὸ τοῦ Αὐγουστίνου, κατέστη ἤδη τέλειον πολιτικὸν σύστημα, ἐπιβληθὲν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἄγγελος τῆς Σχολῆς οὐδὲν ἔπραξεν ἢ νὰ ἀναγάγῃ εἰς θεωρίαν τὴν πολιτικὴν ἐκείνην τῶν Ρωμαίων παπῶν, ἣτις διὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ ἐβδόμου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶχεν ἀνέλθει εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἀκμῆς καὶ ἰσχύος, ὥστε νὰ κλονίσῃ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὰς συνειδήσεις καὶ τῶν λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων, διὰ νὰ ὑποτάξῃ αὐτὰς ὑπὸ τὰ αὐθαίρετα δόγματα τῆς ἀγίας ἑδρας. Ἀλλὰ τὰ δόγματα ταῦτα, ὅσον καὶ ἂν ἐξήσκουν κράτος ἐπὶ τῶν πιστῶν, δὲν ἠδύναντο ν' ἀναγνωρισθῶσι τελείως, διαρκῶς, ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Τὸ κράτος τοῦτο ἐσαλεύετο ἤδη ἢ ἐν Βατικανῷ ἐδρεύουσα κυβέρνησις, παραπλανηθεῖσα ὑπὸ τῶν παραδόσεων τῆς ἀρχαίας Ρώμης, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀρχὴν τῶν Ρωμαίων Καيسάρων, βαπτίζουσα τὸ ξίφος αὐτῶν ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τοιουτοτρόπως διὰ τῶν θεωρητικῶν αὐτῆς καὶ τῶν ἀποστόλων ἀνέπτυξε καὶ διέδωκε τὰ σκανδαλωδέστατα δόγματα περὶ πολιτείας καὶ κυβερνήσεως, μέχρι καὶ τῆς θεωρίας τῆς βασιλοκτονίας, καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἰδεῶν τούτων οἱ ἐπίσκοποι τῆς Γαλλίας ἔλεγον τὰ ἀκόλουθα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβίκον τὸν δεύτερον : «ὁ θεῖος τῶν χριστιανῶν νομοθέτης εἶπε τοῖς ἀπατεῶσιν, οἵτινες ἠθέλον νὰ δοκιμάσωσιν αὐτόν : «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.» Συνωδᾷ τῷ παραδείγματι τούτῳ τολμῶμεν νὰ εἴπωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς σέ, ὅστις εἶσαι ὑποτελὴς τῷ θεῷ, συνάμα δὲ καὶ τοῦ λαοῦ ἡγεμῶν : «Ἀπόδος τῷ θεῷ τὰ τοῦ θεοῦ καὶ τῷ λαῷ τὰ τοῦ λαοῦ.»

Οὕτως ἐμφανίζεται ἀσυνειδήτως ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ὁ λαός, ὁ μηδεμίαν ἔτι ἔχων ἑαυτοῦ συνείδησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ τῆς ὑποκρισίας ἐκβληθεὶς ἐπὶ στιγμὴν τῆς νηπιώδους αὐτοῦ καταστάσεως ὑπὸ τῶν πολιτικῶν θεωρητικῶν τῆς ἐκκλησίας. Πολὺ πρὶν ἢ ὁ Ρουσσώ, σημαίνων τὸν κώδωνα τῆς ἀρχομένης ἐπαναστάσεως ἐν Εὐρώπῃ, ἀναπτύξῃ τὸ ζήτημα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ ἐν τῇ *Κυριωνικῇ Συνθήκῃ*, οἱ ἐπίσκοποι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, οἱ θεωρητικοὶ τῶν Ἰησουϊτῶν, τολμηρότερον ἴσως εἶχον διατυπώσει ἐν βιβλίῳις τὰ μάλιστα διαδεδομένοις τὸ δίκαιον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, δυναμένου ἐκάστοτε νὰ μεταβιβάσῃ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην χεῖρα, δυνάμει τοῦ ἐμφύτου αὐτῷ φυσικοῦ δικαίου.<sup>1</sup> Ὁ

<sup>1</sup> Ἡ ἐξουσία ἐδράζεται ἀμέσως ἐπὶ τῆς ὀλοψηφίας τοῦ λαοῦ, ἀπορρέει δὲ ἀπὸ τοῦ θεοῦ δικαίου· ἀλλὰ τὸ θεῖον δίκαιον εἰς οὐδὲνα ἄνθρωπον ἔδωκεν ἰδιαιτέρως τὴν ἐξουσίαν, παρέσχε δ' αὐτὴν εἰς τὴν ὀλομέλειαν τοῦ λαοῦ, ἣτις ἀπὸ τῶν πολλῶν μεταβιβάζεται εἰς τὸν ἕνα ἢ εἰς πολλοὺς, ἐπίσης διὰ φυσικοῦ δικαίου.

Σουαρέζ, ὁ Βελλαρμίν, ὁ Μαριάννας, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἀρχῶν τούτων, σαλεύουσι τὰ θεμέλια τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ζητοῦντες νὰ ὑποκαταστήσωσιν εἰς αὐτὴν τὸ πνευματικὸν ζῆφος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἀπὸ τοῦ Βατικανοῦ τεινούσης νὰ δεσπόσῃ καὶ πολιτικῶς, *urbi et orbi*, ἀπανταχοῦ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου.

Πρὸς μέγα σκάνδαλον τῶν πιστῶν, ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία ὠνομάσθη αὐλὴ (*curia*), λαβοῦσα τίτλον ἀπαισίως ἀνκμιμνήσκοντα τὴν ἐθνικὴν καὶ αὐτοκρατορικὴν Ρώμην, ἐπὶ τὰ ἔχνη τῆς ὁποίας ἔτεινε βαδίζουσα ἡ χριστιανικὴ μητρόπολις. Ἡ συμφωνία κατέστη θεσμὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· διὰ τοῦ χρυσοῦ ἀνοίγονται αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ, εἶπεν ὁ Πετράρχης· ὁ χρυσοὸς εἶνε ὁ θεὸς σας, ἐπεφώνει μετ' ὀργῆς ὁ Δάντης, στιγματίζων ἐν τῷ Ἄδῃ τὴν ἀπληθείαν τῆς ἐκκλησίας.<sup>2</sup> Ἡ Ρώμη κατέστη ἡ μάστιξ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης· ἡ δὲ παπικὴ διοίκησις ἡ μάστιξ τῆς Ρώμης. Ἄπασαι σχεδὸν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων ὀφείλονται εἰς τοὺς Ρωμαίους ποντίφικας, ἔγραψεν ὁ Μακιαβέλλης. Οὔτε ὁ Γότθος, οὔτε ὁ Νορμανδός, οὔτε ὁ Σαρακηνὸς κατεσπατάλησαν ἐπὶ τασαῦταν τὴν Ρώμην, ὅσον οἱ πάπαι καὶ οἱ ἀνεψιοὶ αὐτῶν. Οὕτως ἡ κατὰχρησις τῆς ἐξουσίας ἐπήνεγκε μετ' ὀλίγον τὴν ἀντίδρασιν τῶν λαῶν καὶ τῶν βασιλέων, ἧτις προῦκάλεσε τὴν μακρὰν ἐκείνην πάλην μεταξὺ τοῦ κοσμικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ ζίφους, ἐρημώσασαν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἐξ ἧς πάλης ἔμελλέ ποτε νὰ ἐξέλθῃ νικηφόρος καὶ θριαμβεύουσα ἡ νεωτέρα κοινωνία.

Ἡ ρῆξις αὕτη μεταξὺ κοσμικοῦ καὶ πνευματικοῦ ζίφους, μεταξὺ πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, διετυπώθη τὸ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τὰς πολιτικὰς ἀποχρώσεις τῶν Γουέλφων καὶ τῶν Γιβελλίνων· οἱ πρῶτοι ὑπεστήριζον τὸ παπικὸν καθεστῶς, οἱ δεῦτεροι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας· αἱ πρῶται ἡμέραι τῆς Ἀναγεννήσεως ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ ἐκδηλοῦνται διὰ τῆς πάλης τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων στοιχείων. Ἡ φιλοσοφία, μόλις ἀρξασμένη ν' ἀποκαλύπτῃται ἐν τῇ δημοσίᾳ συνειδήσει τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, ρίπτει τὸ χειρόκτιον κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς θεοκρατίας· ἡ δὲ νέα κίνησις τῶν κοινωνιῶν, ἀπαξ λαβοῦσα ὄθησιν, προβαίνει πρὸς τὰ πρόσω, παρασύρουσα ἐν τῷ ρεύματι αὐτῆς λαοὺς καὶ ἡγεμόνας, μετὰ φρίκης ἀτενίζοντας πρὸς τὴν ἀναβιώσασαν κοινωνικὴν

<sup>2</sup> Ὁ Μαριάννας ὑποστηρίζει, ὅτι ἅμα ἀποδειχθῆ ἄνθρωπος τις τύραννος, εἶνε καθ' ὅλοκληρίαν ὀρθὸν νὰ φονευθῆ· τὸ μόνον δυσχερὲς εἶνε μόνον οὐχὶ νὰ γνωρίζῃ τις, ἂν πρέπει νὰ φονεύσῃ ἓνα τύραννον, ἀλλ' ἡ βεβαιότης, ἂν ὁ ἡγεμὼν εἶνε πράγματι τύραννος. *Ita facti quaestio in controversia est, quis merito tyrannus habeatur : juris in aperto fas fore tyrannum perimere.*» (Lerminier, Philosophie du droit I, 75—76.

<sup>1</sup> *Inferno XIX, 142.* «Fatto v'avete Dio oro e d'argento.»